

Puny. v, p. 103; i, p. 84); «tot a l'entorn del clot, om diria un serrat, / de tant de terra que ha tirat», «aquei dia om veurà tot' los poals de la vila, / ferrades i bidóns i porrós a la fila ---», «om l'ajuda, om s'afanya i, a la fi, n'om pesca ---», Saisset (*Perpiny.*, 36, 18, 38).

Més vigor encara servà *hom* pertot en combinacions, on quasi es tracta d'això mateix, però ja no ben bé. Amb funció semblant a la d'*hom* impersonal, té gran ús fins avui la combinació *un hom*; però aquesta ja no és sols dels Pirineus orientals sinó també del centre del Princ. (Osona, Montserrat etc.), àdhuc de les ciutats, Girona, Barcelona mateix; segons crec, de pertot, poc o molt. I de cap manera, ben entès, limitada a l'ús de subjecte masculí perquè igual ho diuen, d'elles mateixes, les dones.

Un hom està, doncs, tan gramaticalitzat com el mateix *hom*: «un *óm* troba que es cansa més» sentit a una pagesa de Sta. Llúcia de Sobremunt (Osona, 1935), «un *óm* pènsa ---» deia sovint la mestressa, a Gresolet (Berguedà, 1936); «d'allí estant es veu el campaner de Vilanova, el de St. Andreu i el de Castanyadell: un *óm* s'asseu en el cim d'aquell serrat i un *óm* se'ls mira tots tres», sentit a les Guilleries (Osormort, 1936); «a Piera --- se deixa la paròquia --- continua-se lo camí, ficat casi sempre un *hom* dins de la riera ---», Maldà (*Exc.*, p. 79). Jo ho havia sentit dir sovint a gent tan ciutadana com Amadeu Vives, P. Fabra o el meu pare. En el Rosselló té un ús encara més general que *hom* nu; i allí generalment ho tallen, convertint-ho en *nóm* (tal com fan amb *nalt* per *en-alt*): n'he citat ja un ex. en Saisset i n'hi podria afegir grapat; i, encara que això cessa quasi pertot al llarg de les Alberes, se sent encara en algun punt de Cerdanya i de l'Alt Berguedà (*n óm ményzà* vaig anotar un cop a la dona de Gresolet, 1936).

Hom mateix, a diferència d'*hom*, té sentit reflexiu, i alhora se'n distingeix per fer de complement més que de subjecte: «perdona les hontes e injúries a *hom* mateix fetes», «jatsia que tota tribulació vingua principalment de N. S.; Ell la fa dar a nós per diverses execudors: lo primer execudor seu, sí és d'ins --- car d'*om* meteix ixen, de part del cors, malalties e affans molts; de part de l'ànima nexen innumerables mals», Eiximenis (*DComp.*, *CoDoACA* XIII, 313; *Dones*, § 175, 124v2); StVicentF (*Quar.*, 273.75, cita a LLEURE); i encara en ús valencià: «No hià més Doctor, que *hom* mateix», «la charitat comença per *hom* mateix», Carles Ros (*Adages y R.*, 1736, pp. 79, 68). Sovint combinat en un *hom* mateix: «Mon somni daurat era fer de tu un eclesiàstic y, si bé ton cap y ta posició eren malaguanyats per un capellà de missa y olla, com un *hom* mateix, justament això m'animava a enjoncar-te ab una carrera que't portés a les altures de la gerarquia ---», MrnVayreda (*Sang Nova* I, i, 4); pot ser, doncs, usat, si convé, per 'jo mateix'.

Per *hom* 'un cada un', avui almenys específicament balear, i si bé en l'origen hagué de ser limitat a l'*home*, o almenys a l'espècie humana, està tan enterament gramaticalitzat que arriben a aplicar-lo a les bèsties:

és de les Balears però també d'Eivissa, i a unes i altres illes és ben freqüent que ho diguin d'elles les dones: «Jo em pensava tornar loca / quan s'estimat badaia, / però vaig considerar / que una *perhom* mos ne toca» (Moll, *Amoroses*, 49); a Sant Llorenç de Balàfia m'explicaven parlant d'una parella casada: «aquell matrimoni tenien una finqueta *par óm*» (1963); «un camp d'animals ferosos que, si hi afinassen ningú, no hi hauria bocinada *per hom*», *AMAlcover*, *Rond. Mall.* III, 66; han escrit interessants observacions sobre aquesta locució Spitzer (*Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, 1918, 144-72) i Krüger (*RFE* IX, 187-8).⁵

I en fi *hom* ha servit de base per al cabdal pronom *tothom*. La soldadura lògica i semàntica, en el cas d'aquest, la constatem ja consumada en el S. XIV, en el *Somni* de BMetge i en la *Crònica* del Cerimoniós, per exemple: «la qual coronació se féu en la ciutat de Saragoça en aytal manera que --- lo dit senyor rey N'Amfós tenc festa general a *tothom* tres dies arreu» (ed. 1942, § 37, p. 50); en canvi no ho estava en el S. XIII, car un cas de *tot hom* en la *Cròn.* de Jaume I és netament de dos mots: «que-ns pregava --- que li ajudàssem de ço que li volen fer dan e honta: que él ne son pare no havien altres parents --- de Nós enfora, e él faria dret a *tot hom* que clams hagués d'ell» (Ag., p. 33, § 21): ací es tracta del concepte de *hom* subjecte de dret feudal (*tot hom* = tot vassall), mentre que en el Cerimoniós tenim la idea de festa general, universal, idea pronominal. En els segles XII i XIII en lloc de *tothom* es deia *tuit* (*Hom.*, 2v4 etc.).

Home no solament s'aplica a l'ésser humà de sexe masculí, sinó que col·loquialment ha arribat a valer per 'marit', cosa no estranya a algunes llengües veïnes com el francès, però sí al castellà, i que en el nostre territori lingüístic es constata fins als últims límits de la llengua (Balears, Formiguera de Capcir, 1960).⁷

Modernament, si bé es pronuncia vulgarment amb *-e* a la gran majoria del territori, hi ha, però, una pronúncia vulgar assimilada *homo*, pròpia de les Illes, i vulgar a la Costa Brava (*ómu*) si bé inoïda a la resta del Princ.: «No sé pas per què s'hi ha d'embolicar en coses d'*homo* un neulim de criatura», Ruyra (*La Parada*, p. 29); en el dialecte baleàric és vulgar pertot, i transcendeix fins i tot al diminutiu (*s ómonçét*, Felanitx, 1964), si bé certs llocs o ambients més conservadors han mantingut la pronúncia del català comú: *s ómançót de Sa Cala*, accident de la costa de Capdepera (penya en forma vagament humana).

El plural segons l'evolució fonètica del LL *HOMINES* restà inicialment en la forma *hòmens*. És la que trobem generalment en els textos del període arcaic: «e'l dia del judici --- seran tots coses acabades --- en aquel loc serà lo saber dels *òmens* destruit», *Hom.*, 2v4; *òmens* surt molt sovint en els docs. de l'Alt Cardener i de Segarra del S. XII (PPujol, *DocsVgUrg.*, 4.1, 4.18, 4.39, 4.40, 4.41; 6.1).

Aviat però sorgeix, en lloc de *hòmens*, una forma analògica *homes*, que ja observem en certs docs. del S. XIII, àdhuc occidentals, i en concret de Tàrrrega i Urgellet (*BABL* VII), però poc després tenim a Torto-